

залишають сумніву в тому, що він являв собою одну етнографічну цілість, цілком виразну, відокремлену з-поміж інших слов'янських народів».

У 1903 р., приїхавши на Україну, Хведір Вовк здійснив кілька експедицій, зокрема на Закарпаття. У його працях міститься надзвичайно цікавий матеріал про наш край. Досліджуючи мисливство, вчений відзначив, що «в Карпатах ловлять ще медведів, споруджуючи на них особливі пастки, так звані слопи... Вовків, там, де вони ще є, труять отрутою, ловлять тенетами, а найчастіше заманюють в особливі ями з приманкою, цебто в так звані вовковні – щось подібне до двох концентричних загородок з ліски, з живою приманкою всередині; вовк іде на приманку та сам зачиняє за собою вхідні двері». Вчений детально описує рибальство в Україні. Він відзначає, що саме на Закарпатті до цих пір існує найпримітивніший спосіб ловлення риби: «Невеличка, надзвичайно мілка літом гірська річечка була перегороджена двома стінками з назбираних тут-таки з дна дрібних камінців та глини; стінки ці сходились під кутом, залишаючи дуже вузьку протоку для води, а протока загороджена була невеликим ятіром з лози».

З давніх-давен скотарство було одним з головних господарських занять жителів Карпатських гір. Якщо, вважав Х.Вовк «скотарство на Україні скоротилось», то «заховалось десь як головне джерело існування... хіба тільки на Карпатах, у гуцулів та бойків, на їхніх гірських полонинах». Вчений детально описав традиції карпатського скотарства з його ватагами, стоїщами, ватерниками, ватрами тощо. Серед сучасних досліджень з етнографії заслуговують уваги дві фундаментальні праці відомого українського вченого Михайла Тиводара «традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.: Історико-етнологічне дослідження» (Ужгород, 1994) і «Закарпаття: Народознавчі роздуми» (Ужгород, 1995).

Цінним науковим дослідженням Х.Вовка є його праця «Шлюбний ритуал та обряди на Україні», в якій яскраво описано особливості цього ритуалу в різних регіонах України. Підсумовуючи свою працю про весільний обряд на Україні, вчений відзначив, що «дохристиянська доба, безперечно, була кульмінаційним пунктом у розвитку українського весілля. З християнством ритуал українського весілля увійшов у стадію розкладу; цей розклад іде, хоч і дуже поволі, але невпинно, і з часом він неминуче знищить всі сліди тої доісторичної старовини, носієм якої він був досі».

У 1896 р. Х.Вовк опублікував статтю «Сані в похоронному ритуалі на Україні», в якій теж не обминув увагою опис цього ритуалу в Закарпатті. Твердячи, що звичай везти мерців на санях майже зник, дослідник зауважив: «Щодо других її частин (України – М.В.), а саме Карпатської України, що належить до Угорщини, та Східньої Галичини, що належить до Австрії, то там, як у країнах більше гірських, а тому й значно консервативних, ми знаходимо цей звичай і за наших часів... У русинів Угорщини мерців, коли це діти, несуть на цвинтар на руках, а коли це дорослі – їх усіх без винятку возять на санях, навіть літом, бо такий обряд в цілій країні карпатських русинів». Х.Вовк був обізнаний з працями закарпатського вченого Є.Фенцика.

АКАДЕМІК ДМИТРО БАГАЛІЙ ПРО СКОВОРОДУ

Дмитро Іванович Багалій був одним із найперспективніших учнів історичної школи Володимира Антоновича. Під впливом свого вчителя формувалася концепція історичного процесу Д.Багалія, яка багато в чому нагадувала федералістські погляди Миколи Костомарова. Дмитро Багалій народився 7 листопада 1857 р. в Києві у міщанській родині. Після закінчення історико-філологічного факультету Київського і Харківського університетів, у 1883 р. Д.Багалій став доцентом, а в 1887 р.

екстраординарним професором кафедри російської історії Харківського університету. В 1906–1910 рр. Д.Багалій обирався ректором цього університету.

Д.Багалій опублікував понад 200 наукових праць з різноманітних проблем історії України XV–XVIII ст. Серед найголовніших наукових досліджень Д.І.Багалія назвемо хоча б такі: «История Северной земли до половины XIV в.» (1882), «Очерки по истории колонизации и быта степной окраины Московского государства» (1887), «Колонизация Новороссийского края и первые его шаги по пути культуры» (1889), «Магдебургское право в Левобережной Малороссии» (1892), «Украинская старина» (1896), «Опыт истории Харьковского университета» (Т.І–ІІ. – 1893, 1904), «История города Харькова» (спільно з Д.Міллером, 1905–1906), «История Слободської України» (1918), «Нарис української історіографії» (Т.І–ІІ. – 1923–1925), «Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті» (1928) та ін.

Академік Всеукраїнської Академії Наук Дмитро Багалій помер 9 лютого 1932 р.

В центрі уваги даного дослідження буде знаходитись наукова спадщина Д.Багалія стосовно дослідження ним життя і творчості видатного українського філософа Г.С.Сковороди. Необхідно відзначити, що до Багалія постать Сковороди досліджували І.Срезневський, Г.Данилевський, М.Сумцов, О.Єфіменко, М.Яворський та ряд інших вчених.

Починаючи з 1894 р. Д.Багалій, працюючи над виданням повного зібрання творів Г.Сковороди, опублікував добрий десяток праць про нього. Перша стаття вченого «К юбилею украинского философа Григория Саввича Сковороды» з'явилася на сторінках журналу «Киевская старина» (1894. – №8. – С.268–276). У 1895 р. Д.Багалій продовжував наукові студії про Сковороду (Киевская старина. – 1895. – №2. – С.145–169; №3. – С.265–194; №6. – С.272–300). Матеріал, який ліг в основу цієї великої за обсягом статті, був виголошений Д.Багалієм у доповіді «Г.С.Сковорода, его учение, жизнь и значение», яку вчений прочитав на ювілейному засіданні пам'яті Сковороди в Українському філософському товаристві 13 листопада 1894 р.

Д.Багалій одним із перших висвітлив роль Сковороди в житті Харківського університету, довівши, що саме він стояв у перших рядах ініціаторів створення цього престижного навчального закладу. На сторінках фундаментальної монографії «История города Харькова» були поміщені два розділи про Сковороду. В 1911 р. вийшла з друку стаття Д.Багалія «Г.С.Сковорода и Л.Н.Толстой. Историческая параллель», а в 1922 р. дві праці, в яких аналізується філософська спадщина Сковороди (Багалій Д., Яворський М. Український філософ Гр.С.Сковорода; Багалій Д.И. Украинский странствующий философ Гр.С.Сковорода). Багаторічна робота Д.Багалія над дослідженням життя і творчості видатного українського мислителя, дозволила йому видати у 1926 р. фундаментальну працю «Український мандрований філософ Григорій Сковорода», за яку її автор був удостоєний вищої премії Всеукраїнського комітету сприяння вченим. Незважаючи на панування радянського тоталітарного режиму з усіма його атрибутами, зокрема цензурою, Д.Багалій написав об'єктивне дослідження. Необхідно погодитися із висловлюванням П.Майданченка, який є автором переднього слова до другого видання книги Багалія, що «сам Дмитро Іванович вважав цю монографію кращою серед своїх наукових здобутків, а ми з відстані часу можемо ствердити: вона досі одна з найкращих, коли не найкраща взагалі, за всі часи у сквородинознавстві».

Д.Багалій показав Сковороду на фоні існуючої тоді епохи і чітко довів, що в ті часи Україна перебувала у складному становищі, особливо після 1763 р., коли царизм скасував автономні права. Ця подія не могла не зробити свій вплив на творчість Сковороди. «Але разом з цим, – писав Д.Багалій, – він виступав перед нами критиком, що іноді досить гостро ставиться до традицій, що в той час панували, і, разом з цим, він утворив власний світогляд, – свою власну філософію – науку про життя, – що була

синтезом його позитивних поглядів, які він по змозі поширював серед сучасного суспільства, – він всупереч найбільш поширеним у суспільстві ідеалам утворив свій ідеал, здійснення якого він палко прагнув, хоч і тут підпав впливу оточення».

Для Г.Сковороди не мало ніякого значення поняття титулу. Д.Багалій наводить цікавий випадок, який стався з Сковородою: «Щербінін їхав вулицею в розкішному ридвані з гайдуками й забачив Г.С.Сковороду, що сидів коло гостинного двору на пішоході. Губернатор послав до нього значкового. - Вас кличе до себе його превосходительство! - Яке превосходительство? - Пан губернатор! - Скажіть йому, що ми не знайомі. Значковий запинаючись, передав відповідь Сковороди. Губернатор послав удруге. - Вас прохає до себе Євдоким Олексійович Щербінін. А, – відповів Сковорода, – про цього я чув: кажуть гарний чоловік і музика. Скинув капелюха й підійшов до ридвана...».

У своїй монографії про Сковороду Д.Багалій детально зупинився на долі науково-літературної спадщини Г.С.Сковороди, доводячи, що окремі твори були у свій час перекрученими, або зазнали утисків царської цензури. Заслуговують на увагу розділи «Зміст філософських творів Г.С.Сковороди» і «Загальна філософська концепція Г.С.Сковороди, вивчена з його творів». «Головною рисою філософії Сковороди, – писав Д.Багалій, – треба визнати її самостійний характер. Вона в основі своїй дуже проста, навіть елементарна, але цілком продумана, самостійна й наскрізь пройнята єдністю, монолітністю... Його наука розвинулась з тих зерен, які ми бачимо у нього й раніше, як у представника доби європейського відродження на Україні». Великий фактичний матеріал міститься у третьому розділі монографії Д.Багалія «Літературні твори Г.С.Сковороди». Вчений проаналізував твори Сковороди філософсько-морального змісту, зокрема, «Сад Божественних пісень» і сатиричний твір «Всякому городу нрав і права». Багалій відзначив, що «в піснях Г.С.Сковороди ми бачимо цікаве з'єднання шкільних та народних елементів, штучної та народної поезії, штучної й народної музики, з перевагою в цій останній церковних мотивів».

Д.Багалій вважав, що Сковорода був першим українським байкарем. За підрахунками дослідників він є автором 30 байок. Ряд українських мовознавців досліджували мову і стиль творів Сковороди. Не обминув цю проблему і Д.Багалій у своїй праці. Аналізуючи дослідження філолога П.Житецького, Багалій констатував: «П.Г.Житецький схарактеризував цю мову, що вона немовби становить неприродню мішанину, амальгаму різних елементів і нічого не сказав про російську літературну стихію в мові Сковороди. Я не філолог і високо ставлю авторитет П.Г.Житецького. Але не можу не сказати про своє вражіння читача прозових творів Сковороди. На мене вони справили таке вражіння, що деякі частини їх написані гарною на той час російською мовою, звичайно з елементами церковнослов'янськими, іноді однак майже і без них... Ми маємо справу з письменником, який мислив не тільки поняттям, а й поетичними образами, цебто інакше кажучи, що в нього в прозі були елементи поезії, працював не сам розум, але й уява, фантазія».

Григорій Сковорода в оцінці академіка Д.І.Багалія – людина скромна і практична. Сковорода любив життя, але чудово розумів, що смерть – природне явище, на яке воля людини вплинути не може. Багалій яскраво описує останній день в житті філософа: «Сонце вже заходило, останнє проміння його пробивалось через густе листя. Сковорода з заступом у руці копав яму – вузьку, довгу домовину. Що це, друже Григорію, що це ти робиш? – спитав господар, наблизившись до старого. Час, друже, кінчати блукання, – відповів Сковорода, – бо й так усе волосся злетіло з бідної голови. Час дати спокій. Та, брате, дурниці. Годі жартувати! Ходім! Іду, але я прохатиму тебе раніше, мій добродію, хай тут буде моя остання могила... І пішли до хати. Сковорода надовго в ній залишався. Він пішов у кімнату, перемінив білизну, помолився Богу і поклавши в

голови зшитки своїх творів та стару свитку, ліг, зложивши нахрест руки. Довго його чекали на вечерю. Сковорода не з'явився. Другого дня вранці до чаю також, до обіду також. Це здивувало господаря й він вирішив увійти до його кімнати, щоби розбудили його, але Сковорода лежав вже холодний, закостенілий».

Наукові розвідки Д.Багалія про Г.Сковороду високо оцінюють сучасні дослідники. В.В.Кравченко у своїй монографії «Д.И.Багалей. Научная, общественно-политическая деятельность» (Харьков, 1990) писав: «Немаловажно, що Д.І.Багалій зумів підійти до осмислення особи Г.С.Сковороди з позицій історизму. Попередня і сучасна Д.І.Багалію наукова традиція часто зображувала Г.С.Сковороду фігурою, яка стояла поза «стовповою дорогою» культурного розвитку, свого роду феноменом, що випадково виник на фоні загальної маси... На відміну від цих дослідників, Д.І.Багалій вірно вказав на генетичний зв'язок мандруючого філософа з народом, зі всією його культурою». Віддаючи належне видатному українському філософу Г.С.Сковороді, необхідно також згадати й іншого видатного вченого – академіка Дмитра Багалія, завдяки якому ми маємо можливість краще усвідомити і належно оцінити ту унікальну спадщину, яку залишив після себе славетний мислитель.

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПІНСЬКИЙ – ІСТОРИК І ПОЛІТИК

Серед багатьох забутих імен, які повертаються до нас, безперечно, є і постать В'ячеслава Липинського, якого справедливо вважають першим українським політологом і істориком, що здійснив науковий систематичний аналіз ряду складних категорій політичної науки, розробив власну концепцію історії української державності.

В'ячеслав Казимирович Липинський народився 5 квітня 1882 р. в селі Затурцях Володимирського повіту, на Волині, в родині шляхтича-дідача. Рід Липинських походив з Мазовії і переселився на Україну в XVIII ст. Липинські були римокатолицького віросповідання і польської національності. «Одним з найважливіших елементів політичної думки Вацлава Липинського було переконання, – відзначали польські дослідники Г.Дильонгова і М.Філіпович, – що шляхта, котра протягом століть проживала на українських землях, повинна перейняти українську культуру і свідомість, щоб стати однією з еліт українського народу і ототожнити себе з програмою створення незалежної української держави».

В'ячеслав Липинський вчився в гімназіях Житомира, Луцька та Києва. Після військової служби в кавалерії та університетських студій у Краківському університеті (історія, агрономія) та в Женеві (соціологія), він осів в успадкованому маєтку Русалівських Чагарах на Уманщині. Це було його основне місце проживання до початку Першої світової війни. І.Лисяк-Рудницький у біографічному нарисі «В'ячеслав Липинський» звернув увагу на причини охолодження відносин між Липинським і його родиною: «Заходи щодо українізації правобережної шляхти знаходили природний ґрунт у почутті територіального патріотизму, здавна розвиненого серед цієї верстви. Однак для широкого розгорнення цей рух потребував би часу. Безпосередній успіх зусиль Липинського був обмежений. З його тодішніх прихильників тривало зв'язали себе з українством тільки одиниці: Богдан Ярошевський, Людвік Сідлецький, Франціска Вольська і ще кілька осіб. Особливою особистістю і трагедією Липинського було те, що він не зміг повернути своїх найближчих: братів і дружини; згодом його єдина донька теж заявила себе, під впливом матері, полькою. Це привело до відчуження між Липинським і його сім'єю».